

*Федчун Н. О.,**асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА

Анотація. Стаття присвячена висвітленню проблем, пов'язаних з визначенням безпеки мореплавства як об'єкту кримінологічного вивчення та загроз, що впливають на стан безпеки мореплавства.

Ключові слова: безпека, безпека мореплавства, стан безпеки мореплавства, аварійність морського транспорту, загроза.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення безпеки мореплавства залишається гострою на морському транспорті. Незважаючи на постійний розвиток методів, способів і технічних засобів забезпечення безпеки, у морі щорічно терпить катастрофу декілька тисяч суден, з них більш 200 великих суден загальною валовою місткістю до 1,5 млн. тонн. Щорічно у морі гине понад 2 тис. чоловік, зникає більш 1 млн. тонн вантажів, у морське середовище потрапляє велика кількість нафтопродуктів та інших забруднюючих речовин.

Стан дослідження. Окремим аспектам безпеки мореплавства приділяли увагу в своїх працях такі вчені, як Г.А. Анцелевич, О.М. Балобанов, О.О. Балобанов, А.Ф. Висоцький, Т.Б. Ванданов, В.В. Деміденко, Д. Коломбос, А.І. Коробєєв, В.М. Прусс, О.Н. Шемякін та інші. До питань безпеки взагалі неодноразово зверталися вчені А.Б. Антонов і В.Г. Балашов, В.М. Др'омін, Е.А. Олейников, М.Л. Шелухін та інші.

Метою цього дослідження є аналіз комплексу питань, пов'язаних з визначенням безпеки мореплавства як об'єкту кримінологічного вивчення та загроз, що впливають на стан безпеки мореплавства.

Виклад основного матеріалу. У структурі національних інтересів України особливе місце посідають інтереси національної безпеки, невід'ємною складовою якої є питання стабільності роботи транспортного комплексу держави. При цьому слід пам'ятати, що Україна є суб'єктом глобальної транспортної системи саме через морський транспорт.

Протягом всієї історії світової цивілізації безпека була однією з найголовніших цілей і невід'ємним елементом діяльності людей, соціальних груп, країн і суспільства. Термін «безпека» означає відсутність небезпеки, стійкість, надійність, або положення, при якому небезпека не загрожує кому-небудь: «Безпека – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [1, с. 357].

З другого боку – з масивом заходів, методів, що дозволяють наблизитися до цього стану безпеки, бажаного, ідеального, часто недосяжного в повній мірі, але необхідного. В цьому масиві вирішальними є правові методи, які включають і кримінально-правову охорону безпеки. Саме у кримінальній науці категорія «охорона безпеки» є досить дослідженою та зрозумілою в прикладному сенсі. Тому вважаємо доцільними досягнення кримінально-пра-

вової науки застосовувати до морської тематики, тим більше, що кримінально-правова охорона є одним з засобів забезпечення безпеки мореплавства.

Термін «безпека» досить давно використовується в кримінальному праві при характеристиці ознак об'єктів деяких злочинів (національна безпека, громадська безпека, безпека виробництва, безпека руху та експлуатації транспорту, екологічна безпека).

Безпека людства як об'єкт кримінально-правової охорони являє собою повну сукупність цінностей, благ, що регулюють безпечні умови життя суспільства. Належний стан безпеки в суспільстві забезпечує, перш за все, держава. Саме вона формує систему забезпечення громадської безпеки, тобто сукупність заходів політичного, правового, економічного, організаційного, науково-технічного та іншого характеру.

Ця система має своїм основним завданням підтримку соціально прийнятної рівня громадської безпеки. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою цінністю [2].

На основі розробки питань безпеки у 2003 році було прийнято Закон «Про основи національної безпеки України», де поняття безпеки трактується як «захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечується постійний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам» [3].

Існуючі напрацювання в частині визначення «безпеки» можна застосувати для розробки поняття «безпека мореплавства».

В сучасному міжнародному морському праві та його основних джерелах – конвенціях, поряд з поняттям «безпека мореплавства» використовується поняття «безпека судноплавства». Зазначені категорії, як і деякі інші в морській галузі, означають безпечні умови морської транспортної діяльності, що мають бути створені, а безпека – захищеною.

У спеціальній літературі висловлюються різні думки з приводу поняття «безпека мореплавства». Звертає увагу, що різноманітність понять зводиться, в основному, до об'єму визначення. Так, І.А. Дрішлюк зводить безпеку мореплавства до послідовності операцій з управління судном [4, с. 14].

Так, найбільш широке за змістом поняття надається М.М. Лесогоровим, а саме він розглядає безпеку морського судноплавства як такий стан судноплавства та інших видів людської діяльності на морі, який виключає заподіяння шкоди морським судам, іншим технічним пристроям, життю і здоров'ю людей, морському середовищу і забезпечується заходами економічного, технічно-

го, організаційного, соціального та виробничого характеру [5, с. 34].

Фактично безпека мореплавства включає в себе надзвичайно широке коло суспільних відносин, пов'язаних не тільки зі здійсненням безаварійного плавання суден і охороною людського життя на морі, але і охороною навколишнього морського середовища, в тому числі і природних ресурсів Світового океану, схоронністю вантажу та іншого майна.

Спробуємо сформулювати дане поняття, виходячи з характеристик його об'єкта та суб'єкта.

До об'єктів безпеки мореплавства відносяться судна як плавучі інженерні споруди, які використовуються у відповідності до їх призначення, люди, які знаходяться на судах, – члени екіпажу та пасажирів, судноплавні шляхи з відповідними засобами навігаційного устаткування та іншими штучними спорудами, а також природне середовище, з яким взаємодіє судно в процесі функціонування.

Впливи, що протистоять об'єкту (морським суднам), – це фактори, небезпечні для мореплавства (небезпека мореплавства).

Суб'єктами безпеки мореплавства у загально-правовому сенсі є держави-учасники відповідних міжнародних конвенцій та міжурядових угод; держава в особі її органів законодавчої, виконавчої та судової влади, спеціалізованих транспортних та правоохоронних органів, служб та установ нагляду і контролю; судновласники – юридичні та фізичні особи, їх асоціації та інші об'єднання; капітани та члени екіпажів морських суден.

Розглядаючи безпеку мореплавства як стан процесу функціонування морської транспортної системи, можна запропонувати наступну її структуру:

безпека суден – стан захищеності морських суден та процесів їх функціонування від загрози втрати ними морехідного стану внаслідок впливу небезпечних для мореплавства факторів;

безпека людського життя на морі – стан захищеності людей, що беруть участь у діяльності на морі, від загрози їх життю та здоров'ю внаслідок впливу небезпечних факторів, які проявляються в мореплаванні;

безпека судноплавних шляхів – стан захищеності судноплавних шляхів, їх устаткування та інших штучних споруд на морі, що забезпечують їх використання для мореплавства, від загрози їх нормальному функціонуванню з боку факторів природного та техногенного середовища, а також несприятливих проявів самого мореплавства;

безпека природного середовища (в мореплаванні) – стан захищеності природного морського середовища від загрози шкоди, викликані несприятливими проявами мореплавства;

безпека судноплавства – в загальному сенсі безпеку судноплавства розуміють як аспект безпеки мореплавства, пов'язаний з безпечним використанням суден для перевезення вантажів та пасажирів. Отже, видно, що безпека судноплавства – це складовий елемент безпеки мореплавства, що співвідносяться як частина і ціле;

безпека від незаконних актів втручання – стан захищеності суб'єктів та об'єктів морського транспортного процесу від таких явищ, як тероризм на морі та піратство.

Отже, під безпекою мореплавства ми розуміємо такий стан судноплавства та інших видів людської діяльності на

морі, який виключає заподіяння шкоди морським суднам, іншим технічним пристроям, життю і здоров'ю людей, навколишньому морському середовищу, і забезпечується заходами економічного, технічного, організаційного, соціального і правового характеру.

Виходячи з того, що загроза безпеці мореплавства – це можлива небезпека від злочинності у всіх її проявах та сукупність криміногенних факторів, що створюють реальну або потенційну небезпеку злочинного посягання на об'єкти морського транспортного комплексу, доцільним є дослідження самих загроз. Вони створюють потенційну загрозу посягань на об'єкти безпеки мореплавства, при цьому реалізація злочинних намірів постає можливою лише за наявності сприятливих криміногенних факторів.

Масштабний спектр різних причин природного, технічного та соціального характеру зумовлює наявність широкого діапазону внутрішніх та зовнішніх загроз, які послаблюють транспортну безпеку країни, зокрема, безпеку мореплавства: загрози соціогенного характеру (неправомірне втручання у функціонування морського транспорту, тероризм, розкрадання, хуліганство, порушення правил експлуатації технічних засобів); загрози техногенного характеру (незадовільний стан матеріально-технічної частини транспортної сфери, недостатній рівень кваліфікації обслуговуючого персоналу); загрози природного характеру.

В свою чергу, за діапазоном та рівнем можливих загроз морська транспортна інфраструктура належить до числа найкритичніших об'єктів у зв'язку з:

- збільшенням інтенсивності руху морського транспорту по мірі розвитку всесвітньої економіки;

- глобалізацією економічних та міжнародних відносин, що призводить до зниження стандартів якості та зменшення впливу конкретної держави, в морській сфері це компенсується міжнародними стандартами, що й складає основу міжнародного морського права, але далеко не всі країни прапору судна їх виконують;

- збільшенням перевезень небезпечних вантажів (зброї, нафти, хімічно небезпечних речовин, радіаційних матеріалів, відходів атомної промисловості до місця заоронення);

- високим ступенем зносу та аварійності об'єктів морського транспортного комплексу;

- фактом удосконалення методів і способів протиправної діяльності злочинних формувань щодо морського транспортного комплексу, посиленням небезпечної тенденції до об'єднання і координації їх діяльності на державному і міждержавному рівнях [6, с. 143];

- використанням суден під «зручним прапором», до яких пред'являються занижені вимоги щодо технічного стану та кваліфікації екіпажів;

- зниження рівня практичної підготовки плавскладу та інших категорій працівників морського транспорту України в період навчання та використання змішаних екіпажів (різних національностей) суден в світовому океані та українських водах в тому числі;

- зростання числа «небезпек моря» внаслідок кліматичних змін та штучних перешкод в морі у вигляді промислових та гідротехнічних об'єктів (які, в свою чергу, є морськими об'єктами, яким загрожує екологічна чи конструктивна небезпека).

З урахуванням чинного національного законодавства, досліджень провідних учених, а також особливостей функціонування морського транспортно-комплексу України, можна стверджувати про доцільність класифікації загроз, що впливають на стан захищеності мореплавства. До них слід віднести:

- морські та екологічні загрози (природного та штучного походження);
- загрози, що створюються за порушенням правил експлуатації транспортних об'єктів (суден, гідротехнічних споруд тощо);
- загрози від незаконних актів на морі (тероризм, піратство).

Зазначені загрози є взаємопов'язаними, але й можуть бути самостійними. Вони найчастіше призводять до аварійного стану транспортної системи взагалі та суден зокрема. Наприклад, пірати захопили танкер, екіпаж судна вимушено порушив правила експлуатації, що спричинило аварію, яка супроводжується розливом палива та загибеллю вантажу.

Підвищена увага до питань аварійності та розслідування надзвичайних подій на морі пояснюється необхідністю виявлення причин загибелі на морі людей, суден і вантажів та вироблення заходів щодо запобігання або зменшення числа аварій.

Висновки. Таким чином, фактично безпека мореплавства включає в себе надзвичайно широке коло суспільних відносин, пов'язаних не тільки зі здійсненням безаварійного плавання суден і охороною людського життя на морі, але і охороною навколишнього морського середовища, в тому числі і природних ресурсів Світового океану, схоронністю вантажу та іншого майна. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати про тотожність понять «безпека мореплавства» та «безпека на морі», складовими яких є безпека людського життя на морі, безпека судноплавних шляхів, безпека судноплавства, безпека навколишнього середовища, безпека від незаконних актів.

Диференціація загрози на різні види має на меті визначення масштабів, суспільної небезпеки, можливих об'єктів злочинних зазіхань і, як наслідок, – сприяє конкрети-

зації заходів щодо забезпечення мореплавства, координації їхнього вживання різними органами й організаціями.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.03 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – Ст. 351
4. Дришлюк І.А. Охрана безопасности движения и эксплуатации морского транспорта уголовно-правовыми средствами. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / И.А. Дришлюк. – М., 1988. – 22 с.
5. Лесогоров, Н.Н. Особенности применения уголовной юрисдикции Украины относительно преступлений, граничащих с террористическими актами и представляющих наибольшую общественную опасность для мореплавания [Текст] / Н.Н. Лесогоров // Вестник Одесск. юрид. институт внутр. дел. Специальный выпуск. – Одесса, 2000. – С. 33-37.
6. Шелухін М.Л. Кримінологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення [Текст] / М.Л. Шелухін. – Донецьк: Вебер. Донец. від-ня, 2008. – 241 с.

Федчун Н. А. Кримінологічне дослідження безпеки мореплавання

Анотація. Стаття посвячена освітленню проблем, зв'язаних з визначенням безпеки мореплавання як об'єкта кримінологічного дослідження і загроз, впливаючих на стан безпеки мореплавання.

Ключевые слова: безпека, безпека мореплавання, стан безпеки мореплавання, аварійність морського транспорту, загроза.

Fedchun N. Criminological research of maritime safety

Summary. The article is devoted to the problems associated with the definition of maritime safety as an object of criminological research and threats, that affect the state of maritime safety.

Key words: safety, maritime safety, the state of maritime safety, maritime accidents, threat.